

รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่

จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

Model of Tourism Management towards Buddhist Meditation in the Area of Khon Kean and Mahasarakham Provinces

ฉลอง พันธุ์จันทร์¹

Chalong Phanchan

¹ สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Religion and Local Wisdom Development Program, Faculty of
Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน กรณีของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เป็นการศึกษาแบบผสมผสานทั้งเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 คน ด้วยการสุ่มตัวอย่างอย่างง่ายและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการประชุมกลุ่มย่อยกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน 30 ท่าน โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และนำข้อมูลทั้งสองส่วนมาวิเคราะห์เนื้อหาและข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่สำคัญ 4 ประเภท คือ 1) ยุบ-พอง 2) พุทโธ 3) เคลื่อนไหว และ 4) โกงอนก้า สำหรับการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นมีความโดดเด่นด้านหลักสูตรทั้งสำหรับชาวไทยและหลักสูตรนานาชาติ และในพื้นที่จังหวัดมหาสารคามมีหลักสูตรเฉพาะชาวไทยเท่านั้น ซึ่งทั้ง 2 แห่ง มีปฏิทินการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่หลากหลายตั้งแต่ 3 ถึง 30 วัน และมีรูปแบบการจัดการ 2 อย่าง คือ รูปแบบการจัดการโดยคณะกรรมการทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาส

และรูปแบบการจัดการแบบ “บวร” โดยใช้ระบบค่านิยมองค์กร ประกอบด้วย วิสัยทัศน์ ปรัชญา เป้าหมายและวัตถุประสงค์

คำสำคัญ: การจัดการ, การท่องเที่ยว, วิปัสสนากรรมฐาน, พุทธศาสนา, ร้อยแก่นสารสินธุ์

Abstract

This research aims to study the concept of Buddhist meditation practice and model of tourism management towards Buddhist meditation in the area of Khon Kaen and Mahasarakham provinces. The research was completed by applying mixed research method. The quantitative analysis was done by using questionnaire from 400 samples with simple sampling. The data were analyzed using descriptive statistics: percentage, mean, and standard deviation. For qualitative research, an analysis was conducted by using data attained from focus-group meeting with 30 participants, by using in-depth interviews and participatory observation. Both data were analyzed for content and data with descriptive statistics.

There were 4 findings in the important concept of Buddhist meditation practice in the area of Khon Kaen and Mahsarakham provinces: 1) “Yub-Phong”, 2) “Bud-dho”, 3) “Movement” and 4) “Go-enka. The Buddhist meditation tourism in the area of Khon Kaen province is unique for both Thais and international programs. But in the area of Mahasarakham province, There is only Thais program. Both have a calendar of Buddhist meditation practice ranging from 3 to 30 days. There are two types of management styles, the one managed by the clergy and secular committees and the "corporate" system by using the core value system consisted of vision, philosophy, goals, and objectives.

Keywords: management, tourism, Buddhist meditation, Buddhism, Roi-Kean-Sara-Sin

บทนำ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภูมิภาคที่มีความโดดเด่น และมีความหลากหลายด้านความคิดความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิต ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของภูมิภาคอีสาน ถ้าแม่น้ำโขงเสมือนเส้นเลือดใหญ่ ดินแดนอีสานก็ประดุจดังหัวใจของภูมิภาค ถ้ามองอีสานในมิติทางอารยธรรม สามารถกล่าวได้ว่า อีสานมีแอ่งอารยธรรมใหญ่ ๆ 2 แห่ง กล่าวคือ แอ่งสกลนครและแอ่งโคราช (Vallipodom, 2546: 3) ในเชิงโบราณคดี ธวัช ปุณโณทก สะท้อนให้เห็นว่า ภาคอีสานเป็นแหล่งสะสมวัฒนธรรมมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ซึ่งอาจแบ่งออกเป็นยุคสมัยได้หลายยุค และจากการศึกษาเนื้อหาสาระของศิลาจารึกอีสานสมัยไทย-ลาวในช่วงสมัยอิทธิพลอาณาจักรล้านช้างของธวัช ปุณโณทก (Punnotok, 2551: 3-4) พบว่าพุทธศาสนาในภาคอีสานบริเวณแอ่งสกลนครนั้นเจริญรุ่งเรืองมาก ภาคอีสานจึงเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นทางพุทธศาสนาทั้งในด้านอารยธรรม ดำเนิน ประเพณี ปัจจุบันกระแสการพัฒนาประเทศมีแนวโน้มในการส่งเสริมในการเรียนรู้วัฒนธรรมในท้องถิ่นหรือวิถีไทย ตามแผนการพัฒนากองทัพอากาศแห่งชาติ 2555-2559 และยุทธศาสตร์การกองทัพอากาศแห่งชาติ 2560-2564 ซึ่งให้เห็นถึงจุดแข็งของการกองทัพอากาศเชิงวัฒนธรรม เช่น การกองทัพอากาศเชิงสุขภาพและการกองทัพอากาศเชิงศาสนา เป็นต้น ซึ่งถือว่าการกองทัพอากาศทางเลือกหรือการกองทัพอากาศแบบเฉพาะ (Strategic and Planning Division, 2560: 25) สำหรับภาคอีสานเมื่อมองในมิติการกองทัพอากาศ จึงถูกทำให้เป็นจุดขายทางการกองทัพอากาศเชิงวัฒนธรรม ในนาม “อีสานแหล่งเรียนรู้สู่อารยธรรม”

จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามจัดอยู่ในกลุ่มภาคอีสานตอนกลางประกอบด้วยจังหวัดร้อยเอ็ด ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ หรือที่รู้จักในนามกลุ่ม “ร้อยแก่นสารสินธุ์” ที่มีมรดกทางวัฒนธรรมอยู่มากมาย ปัจจุบันวัดและสำนักปฏิบัติธรรม เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางเลือกเชิงคุณภาพอีกประเภทหนึ่งที่เป็นเป้าหมายของนักท่องเที่ยว ซึ่งในแต่ละปีมีประชาชนทั้งในพื้นที่ นอกพื้นที่ และชาวต่างชาติจำนวนมากให้ความสนใจเดินทางเข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนา ไหว้พระ สวดมนต์ รวมถึงการปฏิบัติธรรม/วิปัสสนากรรมฐานในภาคอีสาน โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและมหาสารคาม งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาแบบมุ่งเป้าด้านการกองทัพอากาศเชิงวัฒนธรรม ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เพื่อเชื่อมโยงอีสานตอนเหนือและอีสานตอนล่างตามแนวคิดเส้นทาง East-West Corridor ในพื้นที่ภาคอีสานต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งเชิงคุณภาพ (Qualitative) และปริมาณ (Quantitative) โดยการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น ประกอบด้วย 1) การศึกษาเอกสาร (Documentary study) เกี่ยวกับแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย 2) การศึกษาภาคสนาม (Field work) เป็นการศึกษาจากการประชุมกลุ่มย่อยแบบมีส่วนร่วม (Participatory focus group) กับชุมชน องค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ จำนวน 30 คน ประกอบด้วย เจ้าอาวาสและตัวแทนวัด จำนวน 5 คน ตัวแทนภาครัฐ จำนวน 10 คน ตัวแทนชุมชน จำนวน 10 และตัวแทนภาคเอกชน จำนวน 5 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviews schedule) ทั้งมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง การสังเกต (Observation) ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ส่วนการวิจัยเชิงปริมาณ เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างของนักท่องเที่ยว จำนวน 400 คน โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกตัวแทนแหล่งท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน จำนวน 2 แห่ง คือวัดโพธิ์ อำเภอมือเมือง จังหวัดขอนแก่น และวัดขุนพรหมคำริ อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นพื้นที่ศึกษาเพราะวัดทั้ง 2 แห่งเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมซึ่งได้รับการยอมรับจากทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชนทั่วไป

สำหรับกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยเชิงปริมาณในครั้งนี้มาจากกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ไปท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามจากสถิติการลงทะเบียนเข้าปฏิบัติธรรมที่วัดโพธิ์ จังหวัดขอนแก่น และวัดขุนพรหมคำริ จังหวัดมหาสารคาม ตั้งแต่เดือนมกราคม 2556 – ธันวาคม 2557 จำนวนทั้งสิ้น 1,564,554 คน ขนาดของตัวอย่างของนักท่องเที่ยวที่คำนวณได้เท่ากับ 399.95 คน โดยเก็บข้อมูลจริง 400 คน ด้วยการใช้สูตรคำนวณการหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างแบบทราบจำนวนประชากรที่ระดับความเชื่อมั่น 95% ความผิดพลาดไม่เกินร้อยละ 5 ตามสูตรของ Taro Yamane (1967) ดังนี้

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

โดย n = ขนาดตัวอย่างที่คำนวณได้

N = จำนวนประชากรที่ทราบค่า

e = ค่าความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ (allowable error)

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเน้นการใช้แนวคิดในการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ การสังเกตและการประชุมกลุ่มย่อย ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณ เป็นการวิเคราะห์โดยใช้สถิติพรรณนา ได้แก่ การใช้ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เป็นรายชื่อในแต่ละด้านและเฉลี่ยรวมทุกด้าน ดังนี้ ค่าเฉลี่ย 1.00-1.50=เห็นด้วยน้อยที่สุด 1.51-2.50=เห็นด้วยน้อย 2.51-3.50=เห็นด้วย 3.51-4.50=เห็นด้วยมาก และ 4.51-5.00=เห็นด้วยมากที่สุด และนำเสนอผลการวิจัยแบบวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนาพร้อมการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และแนวคิดธรรมาภิบาลปฏิบัติ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะนำแนวคิดทั้งหมดไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลพร้อมทั้งอภิปรายผลการศึกษา

1. **แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital)** คำว่า “ทุน” หมายถึง ของเดิมหรือเงินเดิมที่มีไว้เพื่อประโยชน์ให้่องงาม เช่น มีความรู้เป็นทุนมีเงินเป็นทุน; เงินหรือทรัพย์สินอื่นๆ ที่ตั้งไว้สำหรับดำเนินกิจการเพื่อหาผลประโยชน์ (Royal Philosophers, 2542: 534) ทุนอาจหมายถึง ทรัพย์สิน เงินทอง บ้านเรือน หรือทุนอาจอยู่ในรูปแบบอื่นๆ อาทิ ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนทางเศรษฐกิจ เป็นต้น และทุนทางวัฒนธรรมถือว่าเป็นทุนประการหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณค่า ภูมิปัญญา เป็นต้น ในขณะที่ Throsby (2001: 46) ได้นิยามทุนทางวัฒนธรรมว่า หมายถึงสินทรัพย์ที่มีการฝังตัวสะสม และให้คุณค่าทางวัฒนธรรมนอกเหนือจากมูลค่าทางเศรษฐกิจของสินทรัพย์นั้น โดยได้แบ่งทุนวัฒนธรรมเป็น 2 ประเภท คือ 1) ทุนทางวัฒนธรรมที่สัมผัสได้ อาทิ โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นต้น 2) ทุนทางวัฒนธรรมที่สัมผัสไม่ได้ เป็นทุนที่อยู่ในรูปของทรัพย์สินทางปัญญา ได้แก่

ความคิด ความเชื่อและค่านิยม เป็นต้น ส่วนปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) (1986: 241) กล่าวว่า “ทุน” คือ มรดกที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่องสามารถเปลี่ยนรูปได้ มีลักษณะทั้งที่สัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้ บูร์ดิเยอ ได้แบ่งทุนออกเป็น 4 ลักษณะ คือ 1) ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic capital) ได้แก่ รายได้ ทรัพย์สิน เงินทอง เป็นต้น ซึ่งทุนประเภทนี้เป็นทุนที่สามารถคิดคำนวณเป็นปริมาณที่แน่นอนได้และสามารถระบรูปร่างได้อย่างแน่นอน 2) ทุนทางสังคม (Social capital) หมายถึง “เครือข่ายทางสังคม” ซึ่งอาจรวมทั้งเครือข่ายประเภทกลุ่ม หรือเพื่อนร่วมอาชีพ เป็นต้น 3) ทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) หมายถึง สถานภาพ ชื่อเสียง เกียรติยศ เป็นต้น ที่ทำให้เจ้าของทุนเกิดความได้เปรียบหรือเกิดประโยชน์ต่าง ๆ แก่ตนเอง 4) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) หมายถึง องค์ความรู้ ความชำนาญ การศึกษา เป็นต้น บูร์ดิเยอได้แบ่งทุนทางวัฒนธรรมเป็นสามกลุ่ม ได้แก่ 1) ขั้นเป็นรูปเป็นร่าง (Embodied state) ได้แก่ ทุนที่อยู่ในรูปของการแสดงออกของร่างกายและจิตใจที่ลงทนถาวร อาทิ ความสามารถหรือความรู้ที่จะพูดหรือตัดสินใจทางด้านศิลปะ เป็นต้น 2) ขั้นเป็นชิ้นเป็นอัน (Objectified state) ทุนทางวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปแบบของวัตถุที่เป็นปัจเจกบุคคลครอบครองเป็นเจ้าของ อาทิ หนังสือ ซีดี งานเขียน เครื่องมือ งานศิลป์ เป็นต้น และ 3) ขั้นเป็นสถาบัน (Institutionalized state) หมายถึง ทุนที่เกิดขึ้นจากการยอมรับจากสถาบัน อาทิ ประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง เป็นต้น ดังนั้น ทุนทางวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่มียุทธค่าและให้คุณค่าต่อวิถีชีวิตของสังคม แต่ทุนทางวัฒนธรรม มีความเป็นนามธรรมหรือพลวัต (Dynamic) สูง ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงและถ่ายทอดข้ามสังคม กลุ่มคน สถานที่ และเวลาได้ตลอด

2. แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Management of Cultural Tourism) การจัดการการท่องเที่ยว หมายถึง การกระทำอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการหรือแนวคิดที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่าง ๆ ของสังคมและสภาพแวดล้อม ไรโปพรรณ แก้วสุริยะ (Rumpaipan Keawsuriya, 2547: 3-4) ได้กำหนดหลักการการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนตามหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวไว้ ดังนี้ 1) อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี (Using Resource Sustainable) หมายถึง ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องมีวิธีการจัดการใช้ทรัพยากร ทั้งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างดั้งเดิมอย่างเพียงพอ 2) ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็น กับการลดการก่อของเสีย (Reducing Over-Consumption and Waste) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องร่วมกันวางแผนกับผู้เกี่ยวข้องจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ 3) รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติสังคม

และวัฒนธรรม (Maintain Diversity) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องวางแผนขยายฐานการท่องเที่ยว โดยการรักษาและส่งเสริมให้มีความหลากหลายเพิ่มขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิม โดยการเพิ่มคุณค่า และมาตรฐานการบริการ 4) ประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (Integrating Tourism into Planning) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวไม่เพียงแต่ทำงานตามแผนที่วางไว้ แต่ต้องประสานแผนการพัฒนา กับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง 5) ดึงนำการท่องเที่ยวขยายเศรษฐกิจในท้องถิ่น (Supporting Local Economy) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องประสานงานกับองค์กรปกครองท้องถิ่น และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยสรรหาความโดดเด่นของทรัพยากรในท้องถิ่น นำไปประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการขายการท่องเที่ยว 6) การมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น (Involving Local Communities) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวควรร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบองค์รวม (Participation Approach) โดยเข้าร่วมทำในลักษณะหน่วยงานร่วมจัด นอกจากนี้ยังต้องประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่นด้วย 7) หมั่นประชุม และปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (Consulting Stakeholders and the Public) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องประสานกับพหุภาคี ได้แก่ ชุมชนหรือประชาคมในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา สถาบันการศาสนา หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในพื้นที่ 8) การพัฒนาบุคลากร (Training Staff) การให้ความรู้ การฝึกอบรม การส่งพนักงานดูงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้พนักงานมีความรู้ มีแนวคิด และวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยว 9) การจัดเตรียมข้อมูลคู่มือบริการข่าวสารการท่องเที่ยวให้พร้อม (Marketing Tourism Responsibly) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องร่วมกับผู้เกี่ยวข้องจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว เช่น คู่มือการท่องเที่ยว คู่มือการตลาด การท่องเที่ยวที่เป็นเอกสารแผ่นพับ หนังสือคู่มือ วิดีโอ แผ่นซีดีรอม เป็นต้น 10) ประเมินผล ตรวจสอบ และวิจัย (Undertaking Research) ในธุรกิจท่องเที่ยว ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวและผู้ประกอบการจะต้องมีการประเมินผล การตรวจสอบผลกระทบ และการศึกษาวิจัยอย่างสม่ำเสมอ โดยการสอบถามผู้ใช้บริการ โดยตรง หรือการวิจัยตลาดการท่องเที่ยว เพื่อทราบผลของการบริการนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ

3. แนวคิดธรรมภาคปฏิบัติ (Buddhist Meditation) การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) สมถกรรมฐานและ 2) วิปัสสนากรรมฐาน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

(Dhammapitaka, (P.A.Payatto), 2546: 853) ให้ความหมายว่า สมถะ คือวิธีทำใจให้สงบ จนตั้งมั่น เป็นสมาธิ ถึงขั้นได้ฌาน 2) วิปัสสนา คือ การเห็นแจ้งหรือวิธีทำให้เกิดการเห็นแจ้ง เป็นการอบรม ปัญญาให้เกิดความเห็นแจ้งรู้ชัด เรียกว่า ญาณ ((Dhammapitaka, (P.A.Payatto), 2538: 305-306.) ส่วนคำว่า “กรรมฐาน” แปลว่า ที่ตั้งแห่งการทำงานของจิต หรือที่ให้จิตทำงาน สมถกรรมฐานแบ่ง ออกเป็น 40 อย่าง โดยแบ่งออกเป็น 7 หมวด เช่น หมวดอนุสติ 10 ประกอบ พุทธานุสติ ธรรมานุสติ และสังฆานุสติ เป็นต้น ส่วนวิปัสสนา แปลว่า การเห็นแจ้ง หรือวิธีทำให้เกิดการเห็นแจ้ง เป็นข้อ ปฏิบัติในการฝึกฝนอบรมปัญญาให้เกิดความเห็นแจ้งรู้ชัดสิ่งทั้งหลายตรงต่อสภาวะของมัน ความรู้ ความเข้าใจถูกต้องที่เกิดขึ้นเรื่อยๆ ในการปฏิบัตินั้น เรียกว่า ญาณ คือความหลุดพ้นเป็นอิสระที่ แท้จริงอย่างยั่งยืนถาวร

จากการศึกษาแนวคิดที่นำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ถือว่าเป็นการทบทวนแนวคิดการวิจัยเพื่อ ใช้เป็นกรอบในการศึกษาเชิงพื้นที่การวิจัยในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยผู้วิจัยจะ ประยุกต์ใช้แนวคิดเหล่านี้เพื่อเป็นเครื่องมือประกอบในการรวบรวม ศึกษา วิเคราะห์ และสังเคราะห์ ข้อมูล พร้อมทั้งนำข้อมูลเหล่านั้นมาอภิปรายผลและจัดทำเป็นข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย

1. จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นฐานเชิงปริมาณของนักท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน กลุ่ม ตัวอย่าง จำนวน 400 คน สามารถสรุปได้ ดังนี้ นักท่องเที่ยวส่วนมากเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชายคิด เป็นร้อยละ 60.50 และร้อยละ 39.50 ตามลำดับ มีช่วงอายุระหว่าง 41-50 ปี ส่วนมากมีสถานภาพ แต่งงาน นักท่องเที่ยวส่วนมากสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี และส่วนมากเป็นเกษตรกร รองลงมาคือข้าราชการ/พนักงานของรัฐ ส่วนมากมีรายได้ต่อเดือนต่ำกว่า 15,000 บาท ซึ่ง วัตถุประสงค์หลักในการท่องเที่ยวคือ การไหว้พระ และปฏิบัติธรรม/วิปัสสนากรรมฐานคิดเป็นร้อย ละ 41.50 และ 10.50 ตามลำดับ โดยใช้เวลาในการท่องเที่ยว 1-3 วัน ถึง 3-5 วัน คิดเป็นร้อยละ 56 และ 28.5 ตามลำดับสำหรับพาหนะในการเดินทาง คือ รถยนต์ส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ 68.20 และ นักท่องเที่ยวส่วนมากเดินทางมากับเพื่อนและครอบครัวคิดเป็นร้อยละ 29.50 และ 32.80 ตามลำดับ ส่วนแรงจูงใจของการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานในแต่ละสถานที่ส่วนใหญ่มาจากวิธีการสอน และแนวคิดการปฏิบัติธรรมคิดเป็นร้อยละ 33.75 และบรรยากาศร่มรื่น ร้อยละ 33.25 รองลงมาคือ ความเคร่งครัดในการปฏิบัติธรรม ร้อยละ 15.50

2. หลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่ามี 4 ประเภท คือ 1) ยุบ-พอง 2) พุทโธ 3) เคลื่อนไหว และ 4) โกวเอนก้า หลักการปฏิบัติที่ 1 คือ “ยุบ-พอง” มีวัดและศูนย์ปฏิบัติธรรมที่สำคัญจำนวน 3 แห่ง โดยแบ่งออกเป็นวัด จำนวน 2 แห่ง คือ วัดโพธิ์ อำเภอมือเมือง จังหวัดขอนแก่น และวัดขุนพรหมคำริ อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม และเป็นศูนย์การปฏิบัติธรรม จำนวน 1 แห่ง คือ ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน อำเภอมือเมือง จังหวัดขอนแก่น หลักการปฏิบัติแบบยุบ-พอง ถือว่าเป็นรูปแบบการปฏิบัติที่ถูกนำมาใช้โดยศูนย์วิปัสสนากรรมฐาน วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ โดยยึดหลักตามแบบการสอนและการสอบอารมณ์ของพระธรรมธีรราชฆราวาส (โศก ญาณสิริ) ซึ่งท่านเป็นผู้นำวิชาการวิปัสสนาจากประเทศพม่า โดยจัดปฏิบัติตามแนวทางสติปัฏฐานสูตร 4 คือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เน้นกำหนดอิริยาบถ 2 ส่วน คือ อิริยาบถใหญ่ ได้แก่ การเดิน ยืน นั่ง และนอน และอิริยาบถย่อย ได้แก่ อาการเคลื่อนไหวย่อยๆ (Prkru-Bavanapodhikun, 2501: 44) เช่น ในขณะที่บริโภคอาหาร การดื่ม การเคี้ยว การมอง การฟัง เป็นต้น สำหรับการฝึกจะเน้นการเดินจงกรม 6 ระยะ เช่น “ขวาย่างหนอ ซ้าย่างหนอ” “ยกหนอ เขยิบหนอ” และ “ยกหนอ ย่างหนอ เขยิบหนอ” เป็นต้น ส่วนการภาวนาใช้วิธีการกำหนดแบบ “ยุบ-พอง” เช่น ขณะที่ท้องพองขึ้นกำหนดบริกรรมในใจว่า “พองหนอ” ขณะที่ท้องแฟบลงกำหนดบริกรรมในใจว่า “ยุบหนอ” เป็นต้น

สำหรับหลักการปฏิบัติกรรมฐานแบบที่ 2 คือ “พุทโธ” ที่สำคัญมีปรากฏในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นเท่านั้น คือ วัดป่าแสงอรุณ อำเภอมือเมือง จังหวัดขอนแก่น หลักการปฏิบัตินี้สืบทอดมาจากหลวงปู่เสาร์ กันตสีโล และหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ถือว่าเป็นพระวิปัสสนาจารย์สายวัดป่า ซึ่งมีกระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่อีสาน แต่ส่วนมากกระจายอยู่ในพื้นที่อีสานตอนบน และเป็นที่รู้จักในนาม “พระวัดป่า” นั่นเอง โดยกำหนดการบริกรรม “พุทโธ” ตามลมหายใจเข้าออก คือ หายใจเข้าภาวนาว่า “พุท-” หายใจออกภาวนาว่า “โธ” และใช้วิธีการกำหนดอิริยาบถต่างๆ เช่นเดียวกับแนวคิดข้างต้น แต่ใช้คำว่า “พุทโธ” แทนการภาวนาว่า “ยุบ-พอง” เช่น เวลาเดินจงกรมขณะยกเท้าขาเดินให้ภาวนาว่า “พุท-” ขณะยกเท้าซ้ายเดินให้ภาวนาว่า “โธ” ส่วนเวลาหยุดให้ภาวนาว่า “หยุดอยู่ๆ” เป็นต้น

หลักการปฏิบัติแบบที่ 3 คือ “เคลื่อนไหว” ปรากฏในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นเท่านั้น คือ วัดโมกขวรราม อำเภอมือเมือง จังหวัดขอนแก่น ใช้วิธีการฝึกปฏิบัติตามแนวทางของหลวงปู่เทียน จิตตสุโภ โดยยึดหลักการเจริญสติแบบเคลื่อนไหว 3 ประการ คือ 1) กำหนดการเคลื่อนไหวอิริยาบถตาม

ธรรมชาติและการสร้างจังหวะเคลื่อนไหว 2) กำหนดความนึกคิดปรุงแต่งเรื่องราวต่างๆ และ 3) กำหนดการรู้สึกตัวอยู่กับการเคลื่อนไหวทุกอิริยาบถทุกจังหวะและให้รู้เท่าทันการเคลื่อนไหวนั้น การกำหนดการเคลื่อนไหวแบ่งออกเป็น 4 อิริยาบถ คือ นั่ง เดิน ยืน และนอน โดยการให้จังหวะการกำหนดอิริยาบถสำหรับทำนั่ง จำนวน 15 จังหวะ เช่น จังหวะที่ 1 เอามือวางไว้ที่ขาทั้งสองข้างและหยุดให้มีสติเข้าไปรู้ จังหวะที่ 2 พลิกมือขวาตะแคงขึ้น จังหวะที่ 3 ยกมือข้างขวาขึ้นให้ขนานกับลำตัวถึงระดับหน้าอกแล้วหยุดขณะที่เคลื่อนไหวขยับขึ้นถึงระดับหน้าอกและหยุดให้มีสติ ซึ่งทุกอิริยาบถให้รู้สึกตัวในขณะที่เคลื่อนไหวเสมอ เป็นต้น เมื่อปฏิบัติครบ 1 รอบ คือ 15 จังหวะแล้ว ผู้ปฏิบัติจะต้องทำในรอบใหม่ต่อไปอีกให้ต่อเนื่องกันไปโดยวิธีเดียวกันนั้นจนกว่าจะเห็นสมควรจึงพลัดเปลี่ยนการปฏิบัติในอิริยาบถอื่นๆ ส่วนการเดินจงกรมไม่ใช้การบริการมใดๆ ในขณะที่ก้าวเดินซ้าย-ขวา เพียงแต่ให้มีสติกำหนดรู้อยู่กับเท้าซ้ายและขวาเท่านั้น ข้อสำคัญคือ ให้มีสติรู้สำนึกอยู่ทุกขณะที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนเท้าหมุนกลับจนกระทั่งถึงยืนหยุดอยู่ เมื่อหมุนกลับตัวหยุดจนได้ที่แล้วก็เริ่มจงกรม การปฏิบัติแบบเคลื่อนไหวที่มีความโดดเด่นในปัจจุบัน เช่น พระไพศาล วิสาโล และ พระเอนก เตชวโร เป็นต้น

ส่วนหลักการปฏิบัติแบบที่ 4 คือ “โกเอนก้า” มีปรากฏในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นเท่านั้น คือ ที่ศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน “ธรรมสุวรรณา” อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น การปฏิบัตินี้ถูกพัฒนาขึ้นโดยสัตยา นารายัน โคนเอนก้า (S.N. Goenka) ซึ่งเป็นชาวพม่าเชื้อสายอินเดีย โดยการศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจากอาจารย์ อุบายชิน ต่อมาท่านนำมาพัฒนาเป็นหลักสูตรสำหรับการอบรมวิปัสสนากรรมฐานสำหรับผู้สนใจทั่วไปและแพร่กระจายไปทั่วโลก การปฏิบัตินี้ยึดตามหลักอานาปานสติ คือการมีสติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก โดยโกเอนก้าได้เน้นให้เห็นว่า อานาปานสติเป็นวิธีการปฏิบัติที่สามารถเข้าใจและปฏิบัติได้ด้วยการสังเกตลมหายใจที่ผ่านเข้า-ออกตามธรรมชาติ สาเหตุที่เฝ้าลมหายใจก็เพราะเป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติไม่แบ่งแยกเป็นลัทธินิกาย ไม่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมใดๆ ทั้งสิ้น การปฏิบัติแบบนี้มุ่งที่ “การมองดูสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง” ซึ่งเป็นวิธีการชำระจิตที่เป็นสากล เป็นวิทยาศาสตร์ ไม่มีการแบ่งแยกเป็นลัทธินิกาย และเป็นแก่นคำสอนของพระพุทธเจ้า (Goenka, 2014: 1) เป็นที่น่าสนใจว่า การปฏิบัติตามแนวคิดนี้ จะไม่มีพิธีกรรมการไหว้พระสวดมนต์ หรือพิธีกรรมทางศาสนาใดๆ ทั้งสิ้น การปฏิบัติตามแนวคิดนี้จึงมีชาวต่างชาติและต่างศาสนาเข้ามาปฏิบัติในแต่ละหลักสูตรเป็นจำนวนมาก ซึ่งแบ่งออกเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 3 วัน 10 วัน

20 วัน 30 วัน และ 45 วัน โดยผู้เข้าปฏิบัติจะถูกแยกให้อยู่คนเดียวและไม่ได้รับอนุญาตให้พูดคุยกันกับผู้เข้าปฏิบัติคนอื่นๆ ยกเว้นเวลาฟังธรรมบรรยายในห้องปฏิบัติรวม

สำหรับข้อมูลเชิงปริมาณ พบว่า จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง สามารถจำแนกตามหลักการปฏิบัติที่นักท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานนิยมปฏิบัติ คือ พุทโธ คิดเป็นร้อยละ 47.25 ยูปพอง ร้อยละ 23.75 เคลื่อนไหว ร้อยละ 17.50 และโกเอนก้า ร้อยละ 11.50 ส่วนจำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามจำนวนวันที่เข้าปฏิบัติ คือ ใช้เวลาในการปฏิบัติธรรมจำนวน 1-3 วัน คิดเป็นร้อยละ 56 รองลงมาคือ 4-5 วัน ร้อยละ 28.5 นักท่องเที่ยวส่วนมากมาเที่ยวและปฏิบัติธรรมเป็นครั้งแรก ร้อยละ 34.70 จำนวน 2-5 ครั้ง ร้อยละ 34.20 และ 6-10 ครั้ง ร้อยละ 3.50 และเข้ามาท่องเที่ยวพร้อมปฏิบัติธรรมเป็นประจำ ร้อยละ 27.50 ส่วนมากเดินทางมาด้วยรถยนต์ส่วนตัว ร้อยละ 68.20 รองลงมา คือเดินทางด้วยรถโดยสารประจำทาง ร้อยละ 19.50 ที่เหลือมีทั้งรถไฟ เครื่องบิน และรถเช่า สำหรับแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวที่สำคัญที่สุดในการเข้าปฏิบัติธรรมในแต่ละแห่ง คือ หลักการปฏิบัติและวิธีการสอน คิดเป็นร้อยละ 33.75 ความเคร่งครัดในการปฏิบัติธรรม ร้อยละ 15.50 ชื่อเสียงของวัดหรือสถานปฏิบัติธรรม ร้อยละ 9.50 บรรยากาศภายในวัดหรือสถานปฏิบัติธรรมมีความร่มรื่น ร้อยละ 33.25 และชื่อเสียงของพระผู้สอนการปฏิบัติธรรม ร้อยละ 8

3. รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่า วัดโพธิ์โนนทันมีระบบการจัดการในรูปแบบคณะกรรมการทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาสประกอบด้วยเจ้าหน้าที่รัฐ เอกชน ชุมชน และนักวิชาการ ซึ่งมีระบบค่านิยมองค์กร (Core Value) คือ วิสัยทัศน์ ปรัชญา ปณิธาน พันธกิจ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ และนโยบายที่ชัดเจน และสะท้อนให้เห็นศักยภาพในการบริหารจัดการด้านการเผยแผ่ มีความพร้อมในการสื่อสารผ่านหนังสือ ธรรม ซีดีธรรม สถานีวิทยุ เว็บไซต์ เฟสบุ๊ก และมีพระวิปัสสนาจารย์ที่มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม และมีหลักสูตรและโครงการการอบรมวิปัสสนากรรมฐานและคุณธรรมจริยธรรมตลอดทั้งปี ซึ่งมีระยะเวลาตั้งแต่ 3-30 วัน รวมทั้งการเปิดสอนหลักสูตรวิปัสสนากรรมฐานนานาชาติ โดยทำเป็นปฏิทินการปฏิบัติธรรมที่สาธารณชนสามารถเข้าถึงได้ตลอดเวลา ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาเชิงปริมาณ เรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน มีค่าเฉลี่ยโดยรวมในระดับมากเท่ากับ 4.32 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ 0.69 โดยมีข้อสังเกต คือ การจัดการที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ระดับมากที่สุด ประกอบด้วย หลักสูตรการอบรมและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 4.62 ค่าเบี่ยงเบน

มาตรฐานที่ 0.77 แผนการปฏิบัติงานอบรมและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.59 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ 0.60

ส่วนรูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากเท่ากับ 4.46 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ 0.60 เอกสาร หนังสือ ซีดีธรรมะ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.46, และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ 0.74 และความพร้อมของบุคลากรในการจัดอบรมและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.41 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ 0.60

สำหรับพื้นที่ในจังหวัดมหาสารคาม คือ วัดขุนพรหมคำรี มีระบบการจัดการในรูปแบบคณะกรรมการ โดยการจัดตั้งเป็นศูนย์ฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานและทูตศีลธรรมซึ่งมีจุดเด่นที่การมีส่วนร่วมของชุมชนทุกภาคส่วน โดยเน้นการจัดการตามแนวคิดแบบ “บวร” (Prkru-Sarakitprayut, 2558: 10) แต่ไม่มีความชัดเจนในเรื่องของค่านิยมองค์กร (Core Value) ซึ่งการจัดการตามรูปแบบข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงผลลัพธ์ของศักยภาพการจัดการในเชิงปริมาณ เรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน มีค่าเฉลี่ยโดยรวมในระดับมากเท่ากับ 4.09 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ 0.77 และศักยภาพการจัดการทั้งหมดมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก คือ หลักสูตรการอบรมและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.22 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ 0.71 แผนการปฏิบัติงานอบรมและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.59 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ 0.60 ส่วนรูปแบบ/แนวทางการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.13 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ 0.75 เอกสาร หนังสือ ซีดีธรรมะ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.05 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ 0.74 และความพร้อมของบุคลากรในการจัดอบรมและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.05 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ 0.81

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลตามแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยตามที่กล่าวแล้วข้างต้น ดังนี้

1. หลักการวิปัสสนากรรมฐานที่สำคัญซึ่งปรากฏในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่า มีหลักการปฏิบัติที่สำคัญทั้งหมด 4 อย่าง คือ “ยุบ-พอง”, “พุทโธ”, “เคลื่อนไหว” และ “โกเอนก้า” ถ้าวิเคราะห์หลักการปฏิบัติเหล่านี้ตามแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมของปีแอร์ บูร์ดิเยอ และThrosby ถือว่าเป็น “สินทรัพย์ที่มีการฝังตัว” สะสมและให้คุณค่าที่เหนือจากมูลค่าทางเศรษฐกิจ เพราะ เพราะทั้งสองท่านจัดทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นทุนที่สัมผัสไม่ได้ ซึ่งเป็นทุนที่อยู่ในรูปแบบ

ของทรัพย์สินทางปัญญา แต่ไม่ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า คำว่า “ทรัพย์สินทางปัญญา” ตามแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมที่เขาเสนอนี้มีความหมายว่าอย่างไร ในทัศนะของผู้วิจัยมองว่า ถ้าคำว่าทรัพย์สินทางปัญญามีความหมายครอบคลุมถึงคำว่า “ลิขสิทธิ์” ตามที่ใช้และเข้าใจในปัจจุบัน ผู้วิจัยเห็นว่าหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่ทุกคนสามารถเป็นเจ้าของได้ ซึ่งมีความหมายที่แย้งกับปีแอร์ บูร์ดิเยอ และ Throsby เพราะหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่พบในงานวิจัยนี้ถือว่าเป็น “ลิขสิทธิ์สาธารณะ” เท่านั้น แต่ปีแอร์ บูร์ดิเยอแบ่งทุนออกเป็น 4 ลักษณะและ 1 ใน 4 คือ ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) และแบ่งทุนดังกล่าวออกเป็น 3 กลุ่ม ซึ่งทุนทั้ง 3 กลุ่มเหล่านี้มีความสอดคล้องกับทุนที่ปรากฏในพื้นที่ เช่น ทุนที่อยู่ในรูปแบบของวัตถุที่เป็นปัจเจกบุคคลครอบครอง เช่น หนังสือธรรมะ ซีดี เป็นต้น และทุนที่เกิดขึ้นจากการยอมรับจากสถาบัน เช่น ประกาศนียบัตรและหนังสือรับรอง เป็นต้น จะเห็นว่าทุนเหล่านี้มีความสำคัญสำหรับนักท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน โดยเฉพาะกลุ่มข้าราชการและพนักงานของรัฐ ที่สามารถใช้ทุนเหล่านี้เป็นหลักฐานในการพัฒนาตนเองด้านคุณธรรมจริยธรรม

เมื่อวิเคราะห์ตามแนวคิดธรรมภาคปฏิบัติ พบว่า หลักการปฏิบัติมีความหลากหลายถึง 4 อย่าง แต่สามารถสังเคราะห์หลักการปฏิบัติทั้งหมดลงในหลักปฏิบัติแบบสมถ กรรมฐาน หมวดอนุสติ 10 คือ หลักการปฏิบัติแบบ “ชฺย-พอง”, “โกเอนก้า” จัดเข้าได้กับข้อที่ 9 คือ “อานาปานสติ” หมายถึง สติกำหนดลมหายใจเข้าออก ส่วนหลักการปฏิบัติแบบ “พุทโร” จัดเข้ากับข้อที่ 1 คือ “พุทธานุสติ” หมายถึงการระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าและพิจารณาคุณของพระพุทธรูปเจ้า และในกรณีการกำหนดลมหายใจเข้า “พุท” หายใจออก “โร” จัดเป็นอานาปานสติด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า หลักการปฏิบัติแบบ “เคลื่อนไหว” มีความแตกต่างออกไปจากหลักการปฏิบัติข้างต้น อย่างน้อย ได้ชี้ให้เห็นในความต่างของวิธีการ และขั้นตอนการปฏิบัติ “การเจริญสติแบบเคลื่อนไหว” (Dynamic Meditation) ซึ่งทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวัฒน์ (Taweewat Puntrikawat, 2556: 5) นักวิชาการด้านศาสนาให้ทัศนะว่า หลักการปฏิบัติแบบเคลื่อนไหว (ตามคำสอนของหลวงพ่อเทียน จิตตสุโก) นั้นอยู่นอกเหนือธรรมเนียมและคัมภีร์ เพราะเน้นความรู้สึกตัว (สติ) และการเห็นโลกตามที่เป็นจริง เนื่องจากคัมภีร์และธรรมเนียมเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของความคิด ดังนั้นคำสอนเรื่องการเจริญสติแบบเคลื่อนไหวของท่าน ซึ่งชี้ตรงไปยังความรู้สึกตัวเหนือความคิดนั้น จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์และธรรมเนียมน้อยมาก ในทัศนะนี้คำสอนของหลวงพ่อเทียนไม่เข้ากับธรรมเนียมพุทธศาสนาของไทย ซึ่งเน้นหนักในเรื่องพระไตรปิฎกและขนบประเพณี แต่ในทัศนะของ

ผู้วิจัยเห็นว่า หลักการปฏิบัติแบบ “เคลื่อนไหว” สามารถสังเคราะห์เข้าได้กับหลักสมถกรรมฐาน หมวด “อนุสสติ 10” โดยพิจารณาจากเนื้อหา (Context) ของการฝึกสติในอิริยาบถนั่งและยืน เพียงแต่ใช้เทคนิคซึ่งเปลี่ยนไปจากการบริหารกรรมหรือการฝึกแบบเดิมที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน อาทิ การกำหนดลมหายใจเข้า-ออก เป็นต้น มาพิจารณาที่อิริยาบถใหญ่และอิริยาบถย่อยแทน เพราะสามารถเอาสติไปสังเกตหรือตามรู้ได้ง่ายกว่าการใช้สติกำหนดลมหายใจ แต่อย่างไรก็ตามเป้าหมายของการฝึกปฏิบัติแบบเคลื่อนไหวก็เน้นไปที่การฝึกปฏิบัติเพื่อให้รู้เท่าทันสติ ซึ่งจะใช้เป็นฐานสำคัญในการพัฒนาปัญญาหลักการปฏิบัติเหล่านั้น สามารถนำมาสร้างเป็นแบรนด์การท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานของกลุ่มจังหวัด “ร้อยแก่นสารสินธุ์” ได้ ซึ่งแนวคิดนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับ Liew Penwong, 2557: 8) ที่เสนอยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวในภาคอีสานตอนกลางไว้ว่า การสร้างภาพลักษณ์และการสร้างแบรนด์จังหวัดเพื่อการท่องเที่ยวของกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ซึ่งประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงและประโยชน์ทางวิชาการ

2. ส่วนรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ทำให้เห็นศักยภาพในการบริหารจัดการในรูปแบบของโครงสร้างคณะกรรมการบริหารวัด หรือศูนย์ปฏิบัติธรรม เป็นต้น แต่เมื่อวิเคราะห์ผ่านแนวคิดการจัดการการท่องเที่ยววัฒนธรรม จะเห็นว่า วัดโพธิ์ มีระบบการบริหารจัดการสอดคล้องตามหลักการตามที่ராไพพรรณ แก้วสุริยะ (Keawsuriya, 2004: 3-4) เสนอไว้ คือ มีลักษณะอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี การมีส่วนร่วมของชุมชน หน่วยงานภายนอก การพัฒนาบุคลากร มีแหล่งบริการข่าวสาร และการประเมินผล ตรวจสอบ และวิจัยอย่างเป็นระบบ แต่มีข้อที่น่าสังเกตคือ สถานที่ท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม คือ วัดขุนพรหมคำริ มีองค์ประกอบไม่ครบตามที่ராไพพรรณ แก้วสุริยันเสนอไว้ จะอย่างไรก็ตาม จากผลการวิจัยสามารถทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้มองเห็นข้อด้อยตรงนี้ จากผลการค้นพบนี้ทำให้ชุมชนในพื้นที่ได้จัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานแบบมีส่วนร่วมขึ้นทั้งในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วยภาครัฐ เอกชนและผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มอาชีพต่างๆ ภายในชุมชน โดยกำหนดบทบาท หน้าที่ของแต่ละฝ่ายอย่างชัดเจน ที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมนั้น

บทสรุป

พระพุทธศาสนาถือว่าเป็น “ทุน” ทางวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งทั้งต่อวิถีชีวิตและจิตใจ เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้ของชุมชนในภาคอีสาน โดยเฉพาะแนวความคิดการปฏิบัติธรรมหรือวิปัสสนากรรมฐานเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ในทัศนะของ Samuvanich (1997) เรียกทุนเหล่านี้ว่า “ทุนคลัง” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วัฒนธรรมคลัง” (Cultural Stock) ซึ่งมีมูลค่าทั้งทางเศรษฐกิจและคุณค่าทางวัฒนธรรมหรือคุณค่าทางจิตใจ ทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้ฝังตัวอย่างแนบแน่นในวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานทั้งด้านวิถีชีวิต จิตใจ และศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่ง Grisworld (2004) กล่าวว่า ทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวสามารถนำไปลงทุนได้เช่นเดียวกับทุนทางเศรษฐกิจอื่นๆ หรือสามารถนำไปแปรรูปเป็นทุนทางเศรษฐกิจได้ หรือสามารถเพิ่มมูลค่าได้ทั้งทางวัตถุและจิตใจ การนำทรัพยากรทางวัฒนธรรมท้องถิ่นขึ้นมาพัฒนาอย่างสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน จึง เป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถตอบสนองการท่องเที่ยววิถีไทยในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. รัฐโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและพระพุทธศาสนาควรสนับสนุนและเสนอให้ “ภูมิปัญญาการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน” เป็นมรดกแห่งชาติ
2. ในภาคอีสานตอนกลางจากเดิมมี “กลุ่มท่องเที่ยวเส้นทางไดโนเสาร์” เท่านั้น กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาควรประกาศและหนุนเสริมให้กลุ่มร้อยแก่นสารสินธุ์เป็น “กลุ่มท่องเที่ยวเส้นทางวิปัสสนากรรมฐาน” เพิ่มขึ้น ซึ่งจะช่วยให้เห็นมิติของการท่องเที่ยวจากอารยธรรมในภาคอีสานครบทุกด้าน
3. รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรจัดทำเว็บไซต์วิปัสสนากรรมฐานด้วยภาษา ที่มีความหลากหลาย เช่น ไทย อังกฤษ จีน ญี่ปุ่น เยอรมัน ฝรั่งเศส เป็นต้น เพื่อประโยชน์สำหรับผู้ต้องการปฏิบัติธรรมทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยร่วมมือกับนักวิจัย นักวิชาการและผู้รู้ในพื้นที่ในการจัดกระทำข้อมูลอย่างครบวงจร

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

เนื่องจากงานวิจัยนี้มีพื้นที่ในอีสานตอนกลาง หรือกลุ่มจังหวัด “ร้อยแก่นสารสินธุ์” กลุ่มดังกล่าวสามารถพัฒนาทรัพยากรทางศาสนาและสถานปฏิบัติธรรมที่มีอยู่ภายในพื้นที่ให้เป็น “ศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในภาคอีสาน” (Hub Location of Religious and Buddhist Meditation Tourism in the Northeast of Thailand) โดยเฉพาะจังหวัดและอากาศ และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวขยายวงกว้างภายในประเทศและประเทศเพื่อนบ้านกลุ่ม CLMV ได้แก่ กัมพูชา สปป. ลาว เมียนมา และเวียดนาม หรือกลุ่มอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Greater Mekong Sub-region) ซึ่งมีวัฒนธรรมทางศาสนาคล้ายคลึงกันได้

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ปี พ.ศ. 2557 ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง “โครงการแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง: กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม”

เอกสารอ้างอิง

- กองยุทธศาสตร์และแผนงานสำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560). *ยุทธศาสตร์กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ฉบับที่ 4 ปี 2560-2564*. ค้นเมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2561 จาก www.mots.go.th/ewt_dl_link.php?nid=9691
- โกเอนก้า. (2557). *ธรรมบรรยาย หลักสูตร 10 วัน* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี จำกัด.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2540). *วัฒนธรรมคือทุน*. กรุงเทพฯ: พี.เพรส.
- ทวีวัฒน์ ปุณทริกวัฒน์. (2556). *เถรวาทีลุ่มน้ำโขง. เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงวิชาการ*. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 15 พฤษภาคม 2556.
- ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พระ. (2546). *พุทธธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธวัช ปุณโณทก. (2551). *พระพุทธศาสนาในภาคอีสานและล้านช้าง*. เลข: คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ภาวนาโพธิคุณ. พระครู. (2557). *วิปัสสนากรรมฐาน*. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิต. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์ จำกัด.
- จำเริญพรธณ แก้วสุริยะ. (2547). *หลักการจัดการ การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน*. ค้นเมื่อ 9 มกราคม 2561 จาก <http://lib.dtc.ac.th/article/tourism/0007.pdf>
- ศรีศักร วัลดีโกดม. (2546). *แอ่งอารยธรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สารกิจประยูต. พระครู. (2558). *คู่มือทำวัตรเช้า-เย็น*. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- สุนีย์ เลี้ยวเพ็ญวงศ์. (2557, มกราคม-มิถุนายน). *ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนกลางสู่การเป็นศูนย์กลางอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง*. *วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทย นานาชาติ*. ปีที่ 10 ฉบับที่ 1/2557.
- Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. John C. Richardson ed. New York: Greenwood Press.
- Grisworld, A.F. (2004). *Religion and the culture of print in modern America*. Ed. By Charles L. Cohen and Paul S. Boyer. USA: UW press.

Throsby, D. (2001). *Economics and culture*. UK: Cambridge. Cambridge University.

Yamane, T. (1967). *Statistics, an introductory analysis* (2nd ed.). New York: Harper and Row.

Translated Thai References

Bavanapodhikun, Prakru. (2014). *Buddhism Meditation*. Khon Kaen:

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus. [in Thai]

Chai-Anant Samuvanich. (1997). *Culture is capital*. Bangkok: P. Press. [in Thai]

Dhammapitaka, (P.A. Payutto), Pra. (2003). *Buddhadhamma* (11th ed.). Bangkok:

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. [in Thai]

Goenka. (2014). *Dharma lecture course of 10 days* (10th ed.). Bangkok: Pimdee Limited.

[in Thai]

Royal philosopher. (2003). *Dictionary of Royal Academy 2542*. Bangkok: Nanmeebooks limited.

[in Thai]

Rumpaipan keawsuriya. (2004). *Principles of sustainable tourism management*. Retrieved on

January 9, 2561. from <http://lib.dtc.ac.th/article/tourism/0007.pdf>. [in Thai]

Sarakitprayut, Prakru. (2015). *Manual of morning-evening chanting*. Mahasarakham: Apichat

Printing. [in Thai]

Srisakra Vallipodom. (2003). *The Isan civilization basil*. Bangkok: Matichon Publishing House.

[in Thai]

Strategic and Planning Division, Office of the Permanent Secretary, Ministry of Tourism and

Sports. (2007). *Strategy for the Ministry of Tourism and Sports*, No. 4, 2017-2521.

Retrieved on 8 February 2561 from www.mots.go.th/ewt_dl_link.php?nid=9691. [in Thai]

Sunee Liew Penwong (2014, January-June). The Northeast regional tourism strategy to be the

Greater Mekong Subregion. *Journal of International Tourism*. Volume 10, No. 1/2014. [in

Thai]

Taweewat Puntrikawat (2013). Theravada on Mekong Basin. *Documents for Academic Seminar*

Mahasarakrm University. 15, 2013. [in Thai]

Thawat Punnotok. (2008). *Buddhism in the Northeast of Thailand and Lan Chang Kingdom*.

Loei: Faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University. [in Thai]

ผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชลอง พันธุ์จันทร์

สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 44150

โทรศัพท์: 043-754-369 อีเมล: chalong.p@msu.ac.th

Author

Assistant Professor Dr. Chalong Phanchan

Religion and Local Wisdom Development Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Maharakham University, khamriang Sub-district, Kantarawichai District, Maharakham Province, Tel: 043-754-369, E-mail: chalong.p@msu.ac.th